

УДК 347.453(477)

А. П. СЕМЕНОВА,

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ДОГОВОРУ ПРОКАТУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Проведено кваліфікацію договору прокату транспортного засобу порівняно з подібним договором найму транспортних засобів. Сформульовано поняття договору прокату транспортного засобу.

У зв'язку з відсутністю належного нормативного регулювання договору прокату транспортного засобу вбачається за необхідне провести кваліфікацію договору прокату транспортного засобу як договору про передачу майна в тимчасове володіння та користування для задоволення побутових потреб, а також отримати обґрунтовані висновки, які дозволять розмежувати види правовідносин щодо тимчасового володіння та користування транспортним засобом, а також вивести поняття договору прокату транспортного засобу. На сьогодні зазначена проблематика ще не досліджувалась в достатньому обсязі, але, безперечно, має суттєве значення і потребує освітлення в науковій літературі. Деякі автори досліджували окремі аспекти розглянутого питання (Д. І. Мейер [1], Е. Л. Плом [2], Н. О. Барінов [3], С. Н. Мизров [4], В. В. Вірянський [5] та С. М. Мартин [6]).

У зв'язку з поставленою метою доречно навести думку відомого російського вченого-цивіліста Д. І. Мейера, який зазначав, що найм майна – це договір, за яким одна сторона надає іншій у користування будь-яку річ на певний час за винагороду. Даний вид договору має й інші назви, наприклад передача на утримання, передача в оброчне, орендне, кортомне утримання, оренда, прокат тощо. Усі наведені найменування вказують на один і той самий договір майнового найму, хоча між ними є різниця у використанні, так що кожна назва договору містить особливий відтінок. Наприклад орендою, кортом називається найм землі, будинку, взагалі нерухомого майна, а прокатом – найм меблів, одягу, взагалі майна рухомого [1].

Можна також зазначити, що український учений В. М. Мартин у своєму дисертаційному дослідженні пропонує відмовитися від терміна «прокат» і замінити його терміном «побутовий найм» [6, с. 12]. На нашу думку, словосполучення «побутовий найм» є більш точним, але

громіздким, особливо стосовно договору прокату транспортного засобу, і взагалі недоцільним, тому що правова дефініція предмета договору прокату містить у собі побутову (невиробничу) мету відповідно до ст. 788 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Ще Е. Л. Плом розглядав договір прокату легкових автомобілів як одну з форм побутового обслуговування населення [2, с. 10].

При розгляді справ щодо зазначених правовідносин перед судами України виникає питання щодо їх правильної та чіткої класифікації. Зокрема у зв'язку з відсутністю в ЦК України норм, які регулюють договір прокату транспортного засобу, відносини щодо тимчасового володіння та користування транспортним засобом переважно кваліфікують як договір найму транспортних засобів, що тягне суттєві відмінності, які стосуються наслідків (відповідальності). Наприклад, у рішенні про передачу автомобіля в тимчасове користування та володіння [7] не розмежовуються поняття «найм транспортного засобу» і «прокат транспортного засобу». Навіть незважаючи на недодержання однією із сторін форми договору (за участю фізичної особи договір найму транспортних засобів підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню відповідно до ч. 2 ст. 799 ЦК України), договір найму транспортного засобу визнають дійсним. В іншому судовому рішенні [8] аналогічні правовідносини визнають договором прокату транспортного засобу, що, на наш погляд і відповідно до чинного законодавства, і є правильним.

Дещо складніша ситуація спостерігається в практиці господарських судів України. Судді, мотивуючи відсутністю законодавчого регулювання правовідносин з прокату транспортного засобу і віддаючи перевагу нормам, які безпосередньо вказують на предмет договору, визнають договір прокату транспортного засобу

за участю фізичної особи нікчемним, незалежно від недотримання встановленої законом форм, і називають його договором найму транспортних засобів. Зокрема, у Постанові Пленуму Вищого Господарського Суду України [9] зазначено: «...об'єктом договору прокату може бути лише рухома річ, окрім транспортних засобів, щодо яких Цивільний кодекс України містить окремі положення... а найм (оренда) транспортного засобу виділяється в окремий різновид договору найму, виходячи із особливостей його об'єкта, яким є повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо». Отже, ігнорується ч. 2 ст. 799 ЦК України, яка встановлює нотаріальну форму договору найму транспортних засобів за участю фізичної особи, а недодержання законодавчо встановленої форми договору – це умова визнання угоди недійсною. Таким чином, Вищий господарський суд України визнає угоду, яка оформлена неналежним чином, дійсною і відхиляє можливість існування договору прокату транспортного засобу. Вважаємо необхідним зазначити, що прокат – це різновид договору найму, який існує для задоволення побутових потреб фізичних і юридичних осіб (непідприємницьких або підприємницьких, що використовують транспортні засоби з невиробничою метою).

Постановою Кабінету Міністрів України [10] передбачена послуга прокату транспортного засобу, що, у свою чергу, є підставою для укладення договору прокату транспортного засобу для задоволення побутових потреб.

Проблема розмежування договору прокату транспортного засобу із суміжними договорами, на нашу думку, є важливою, оскільки за своєю правовою природою договір прокату транспортного засобу має низку істотних відмінностей від інших зобов'язань, що, у свою чергу, має значення для суб'єктів розглядуваних правовідносин.

Пропонуємо порівняльну характеристику між договором прокату транспортного засобу і договором найму транспортних засобів.

Договір найму транспортних засобів є різновидом договору найму, тому через відсутність норм, що регулюють відносини, пов'язані з повноваженнями володіння та користування транспортним засобом, застосовуються загальні положення про найм. Н. О. Барінов зазначав, що особливості договору побутового прокату виражаються в суб'єктивному складі [3, с. 20]. Погоджуючись із цією думкою, спробуємо виявити особливості суб'єктного складу догово-

ру прокату транспортного засобу на відміну від договору найму транспортних засобів.

За договором найму транспортного засобу одна сторона – наймодавець – за плату передає або зобов'язується передати іншій стороні – наймачу – в користування транспортний засіб з екіпажем або без нього. Користування – це законодавчо закріплена можливість експлуатації майна (в даному випадку транспортного засобу), шляхом його корисних властивостей. За договором найму транспортного засобу вилучення корисних властивостей – це отримання наймачем необхідних результатів від використання транспортного засобу відповідно до його призначення. Інакше кажучи, вилучення корисних властивостей як результат експлуатації транспортного засобу – це мета наймача, для досягнення якої він і укладає договір найму транспортного засобу.

Умовно цілі наймача за договором найму транспортного засобу можна поділити на два види: підприємницька, тобто отримання прибутку, і побутова – задоволення особистих потреб наймача.

Оскільки цілі різні, для кожної з них ми спробуємо обрати із загального кола суб'єктів цивільного права тих, котрі за результатом укладення договору найму транспортного засобу є наймачами, які отримують прибуток, і тих наймачів, які використовують транспортний засіб без отримання прибутку.

Оскільки ст. 2 ЦК України до суб'єктів цивільного права відносить фізичних та юридичних осіб, то наймачем за договором найму транспортного засобу може бути кожен із названих суб'єктів [11].

Відповідно до вимог діючого законодавства, не всі учасники цивільних правовідносин мають право здійснювати діяльність, спрямовану на отримання прибутку. Так, відповідно до норм ЦК України, підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку можуть здійснювати підприємницькі товариства. У свою чергу, ст. 86 ЦК України надає право непідприємницьким товариствам і організаціям здійснювати разом з основною і підприємницьку діяльність, яка не суперечить меті їх створення і допомагає реалізації мети їх заснування. Таким чином, юридичні особи всіх організаційно-правових форм мають право займатися підприємницькою діяльністю і отримувати прибуток. Також ЦК України виділяє фізичних осіб як суб'єктів підприємницької діяльності. За договором найму транспортного засобу отримувати плату (будь-яку матеріальну компенсацію)

мають право також фізичні особи – власники або наймачі майна (транспортного засобу), які не мають статусу фізичної особи–підприємця. Таким чином, ми маємо можливість виділити групу суб'єктів цивільних правовідносин, котрі як наймач за договором найму транспортного засобу отримують компенсацію від використання предмета договору. Визначимо їх як корисливих суб'єктів договору найму транспортного засобу.

Побутова ж мета, виходячи з визначення терміна «побут», містить у собі характеристику способу життя людей [3]. Тому дана категорія суб'єктів укладає договір найму транспортного засобу для отримання можливості задовольнити свої життєві потреби. Таким чином, наймачем, що має побутову мету за даним договором, може виступати фізична особа або юридична особа (непідприємницька або підприємницька, яка використовує транспортний засіб із невиробничою метою), для задоволення побутових потреб. Назвемо дану категорію суб'єктів договору найму транспортного засобу безкорисливими.

На практиці в більшості випадків договір найму укладається наймачем для отримання прибутку шляхом вилучення корисних властивостей від предмета договору (транспортного засобу). Це підтверджує ст. 800 ЦК України, що, зокрема, надає можливість наймачу транспортного засобу від свого імені укласти договір перевезення або договір піднайму. Згідно, з правовою характеристикою договору перевезення він є оплатним, тобто наймач за договором найму транспортного засобу набуває статусу перевізника за договором перевезення (яким може бути тільки юридична особа або фізична особа–суб'єкт підприємницької діяльності, який отримав ліцензію на послуги перевезення) і отримує прибуток від використання транспортного засобу.

Таким чином, вважаємо можливим навести класифікацію наймачів за договором найму транспортного засобу, враховуючи цілі укладання договору. Наймачем за договором найму транспортного засобу можуть бути: фізичні особи і юридичні особи, що укладають договір найму транспортного засобу з метою отримання прибутку (компенсації) – корисливі суб'єкти, а також фізичні особи і юридичні особи, які укладають договір найму транспортного засобу з метою задоволення особистих потреб, не пов'язаних з отриманням прибутку, – безкорисливі суб'єкти.

З урахуванням отриманої класифікації виникає питання: чи можна вважати доцільним

для безкорисливих суб'єктів укладання договору найму транспортного засобу на тих самих умовах, які передбачені для суб'єктів, що отримують прибуток або плату від використання предмета даного договору, тим більш, що в ЦК України передбачено договір прокату як різновид договору найму. Хоча законодавець не виділяє договір прокату транспортного засобу як окремий вид договору, з огляду на його властивості, він є найбільш вигідним для безкорисливих суб'єктів і повинен бути закріплений законодавчо.

Для підтвердження проведемо порівняльну характеристику договору найму транспортних засобів і договору прокату транспортного засобу:

– усі витрати, пов'язані з використанням транспортного засобу, в тому числі податкові та інші платежі здійснюються наймачем. Крім того, ЦК України не визначає, яка саме сторона за договором найму транспортного засобу зобов'язана бути страховиком відповідальності наймача за шкоду, заподіяну у зв'язку з використанням транспортного засобу. Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [12] визначає власниками-страховиками користувачів на основі договору оренди. Тому наймач за договором найму транспортного засобу повинен виступати як страховик за шкоду, заподіяну іншій особі у зв'язку з використанням транспортного засобу. За договором прокату транспортного засобу всі обов'язки страховика – це прямий обов'язок власника;

– наймач за договором найму транспортного засобу компенсує всі витрати, пов'язані з експлуатацією транспортного засобу, а за договором прокату транспортного засобу наймач компенсує тільки ті витрати, які безпосередньо вказані в договорі;

– договір найму транспортного засобу за участі фізичної особи повинен бути нотаріально посвідчений; прокат, у свою чергу, оскільки він є договором приєднання, має більш спрощений спосіб укладання;

– наймач за договором найму транспортного засобу повинен компенсувати всі збитки, пов'язані з втратою або пошкодженням транспортного засобу, якщо не зможе довести, що це трапилось не з його вини. За договором прокату транспортного засобу капітальний та поточний ремонт здійснює власник транспортного засобу, якщо він не доведе, що пошкодження трапилось з вини наймача;

– однією з головних переваг договору прокату транспортного засобу для фізичних осіб слід вважати те, що Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних побутових послуг, на провадження діяльності з надання яких придбається торговий патент» [10] прокат транспортних засобів визнає платною послугою, тому права безкорисливих суб'єктів, і це дуже доречно, захищаються законодавством про права споживачів, а саме Законом України «Про захист прав споживачів» [13]

Названі положення є основними відмінностями, які можна виявити на нормативному рівні. Наприклад, Цивільний кодекс Російської Федерації [14] спрощує процесуальну практику у справах, що виникають у зв'язку з укладанням даного прокату. Важливою особливістю договору прокату, покликаною певною мірою компенсувати великий обсяг вимог до наймача є надана до ст. 630 Цивільного кодексу Російської Федерації можливість стягнути в безспірному порядку заборгованість за орендною платою на підставі виконавчого припису нотаріуса [4], що не тільки спрощує роботу господарських судів, а ще й не допускає помилки в кваліфікації правовідносин.

Таким чином, можна зробити **висновок**, що договір найму транспортних засобів розрахо-

ваний на велике коло різних за статусом суб'єктів, що мають різні цілі. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне провести більш детальну регламентацію договору прокату транспортного засобу для безкорисливих суб'єктів, метою яких є задоволення побутових потреб, як договору про передачу майна в тимчасове володіння та користування.

Вирішення виявленої проблеми вбачається у формулюванні визначення договору прокату транспортного засобу на законодавчому рівні та встановленні положень щодо правової регламентації розглядуваного договору. Тому доцільно запропонувати наступне визначення: договір прокату транспортного засобу – це домовленість двох або більше осіб щодо передавання однією стороною – суб'єктом підприємницької діяльності в тимчасове володіння та користування транспортного засобу іншій стороні – наймачеві за певну плату на визначений відрізок часу для задоволення побутових (непідприємницьких) потреб.

Таким чином, вважаємо що договір прокату транспортного засобу є самостійним видом цивільно-правового зобов'язання, метою якого є задоволення побутових потреб безкорисливих суб'єктів за плату та на певний (переважно короткий) строк.

Список використаної літератури

1. Мейер Д. И. Русское гражданское право / Д. И. Мейер. – СПб. : Тип. Н. Тиблена и комп., 1864. – 790 с.
2. Плоом Э. Л. Договор бытового проката по советскому гражданскому праву : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Плоом Э. Л. – Тарту, 1965. – 13 с.
3. Баринов Н. А. Договор бытового проката / Н. А. Баринов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1980. – 150 с.
4. Мызров С. Н. Договор аренды [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Мызров Сергей Николаевич. – Ульяновск, 2000. – Режим доступа: <http://dissertation1.narod.ru/avtoreferats1/a137.htm>.
5. Брагинский М. И. Договорное право. Договоры о передаче имущества. Кн. 2 / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статус, 2000. – 800 с.
6. Мартин В. М. Право користування чужим майном : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Мартин Володимир Михайлович. – Л., 2006. – 19 с.
7. Рішення Комсомольського районного суду м. Херсон від 24 лют. 2009 р. № 2-2138.
8. Рішення Комсомольського районного суду м. Херсон від 20 берез. 2009 р. № 2-2140.
9. Постанова Вищого господарського суду України від 11 черв. 2009 р. № 25/386 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurportal.org/writ/5251623>.
10. Про затвердження переліку платних побутових послуг, на провадження діяльності з надання яких придбається торговий патент [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2010 р. № 1258. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1258-2010-%D0%BF>.
11. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : за станом на 16 жовт. 2003 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
12. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів [Електронний ресурс] : закон України від 1 лип. 2004 р. № 1961-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>.
13. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс] : закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-ХП. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
14. Гражданский кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс] : по сост. на 30 сент. 2012 г. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/gkrf1>.

Надійшла до редколегії 11.10.2012

СЕМЕНОВА А. П. ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВАЯ КВАЛИФИКАЦИЯ ДОГОВОРА ПРОКАТА ТРАНСПОРТНОГО СРЕДСТВА

Произведена квалификация договора проката транспортного средства в сравнении со сходным договором найма транспортных средств. Сформулировано определение договора проката транспортного средства.

SEMENOVA A. CIVIL AND LEGAL QUALIFICATION OF THE CONTRACT OF VEHICLE RENT

The qualification of the contract of vehicle rent in comparison with the similar contract of hiring vehicle is made. The definition of the contract of vehicle rent is formulated.

УДК 347.441

В. В. СЕРГІЄНКО,

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ

Розглянуто проблеми правового регулювання відносин у сфері теплопостачання, проаналізовано законодавство з даного питання та обґрунтовано необхідність внести зміни та доповнення до Закону України «Про теплопостачання».

Необхідність реформування житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ) існує з моменту проголошення незалежності України і дотепер. Особливого значення набуває необхідність формування соціально-ринкових елементів економічної політики держави, що сприяють створенню умов для ефективної роботи всієї житлово-комунальної сфери. На сьогодні підприємства даної галузі не здатні надавати споживачам послуги належного рівня та якості. Основною причиною неналежного рівня надання якості послуг підприємствами житлово-комунального господарства є не тільки низький рівень фінансування його модернізації, але і відсутність якісної системи законодавства, яка належним чином забезпечувала б регулювання відносин між житлово-комунальними підприємствами і споживачами. Так, регулювання відносин у сфері енергопостачання споживачів (особливо побутових) більшою мірою здійснюється за аналогією закону, а спеціального закону, який би врегулював відносини між енергопостачальними підприємствами та побутовим споживачем – фізичною особою, немає.

Основоположним нормативно-правовим актом, що містить принципи та правила, які регулюють відносини з енергопостачання, є Цивільний кодекс України (далі – ЦК), хоча і в ньому відсутні положення про порядок регу-

лювання відносин між енергопостачальними організаціями та споживачами.

У даний час основна проблема в правовому регулюванні постачання теплової енергії споживачам полягає у відсутності правових норм, що регулюють питання формування умов договору енергопостачання, порядку його укладення.

У зв'язку з цим теплопостачальні організації по-різному оформлюють свої відносини зі споживачем, укладаючи різні види договорів, умови яких більшою мірою спрямовані на захист інтересів теплопостачальної організації. Основною проблемою такого регулювання є те, що умови таких договорів не охоплюють усього спектру питань, які виникають під час реалізації правовідносин у сфері теплопостачання. Практика ж свідчить, що окремі питання постачання тепловою енергією побутового споживача-фізичної особи вимагають свого закріплення на законодавчому рівні.

Враховуючи те, що постачання теплової енергії переважно здійснюється за допомогою використання положення ст. 714 ЦК України, постає питання про вирішення проблеми, яка впливає з положень указаної статті [1].

Так, у положенні ст. 714 ЦК України встановлено, що при поставках енергетичних ресурсів через приєднану мережу споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів, а так само забезпечувати